

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРИОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

UDC 37.015.312-055.62(477.83)"1920"

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-52-124-136>

War and school: essays by Galician teachers (1920) on the impact of the War on schooling and the tasks of teaching in the conditions of post-war reconstruction

Mykola D. Haliv

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PhD hab. (Pedagogy), Professor (Ukraine)

email: halivm@yahoo.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID Web of Science: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Vasyl I. Ilnytskyi

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PhD hab. (History), Professor (Ukraine)

email: vilnickiy@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Jan Matkowski

South-Eastern Research Institute in Przemyśl

doktor (PhD), naukowy współpracownik (Poland)

email: bojky@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0457-9131>

Abstract.

The purpose of the article. The source representativeness of handwritten essays by teachers of folk (primary) schools in Dobromyl district, which were written in Polish in August and October 1920 and which covered the impact of the World War I on the education and upbringing of young people, formulated the tasks of schooling in the post-war period, is revealed. **The research methodology** is based on the principles of historicism, scientificity, authorial objectivity, application of source methods, in particular the method of internal critique of sources. **The scientific novelty** is that a published document is introduced into scientific circulation for the first time. Three main ideological and semantic components of the analyzed documents are highlighted: 1) the war negatively affected young people, as it led to a decrease in school attendance and a decline in the moral level of social relations; 2) in the conditions of the national and state revival of Poland, attention should be paid to the development of schooling, the spread of education, and the development of moral and national-patriotic education of children and youth; 3) the main tasks and responsibilities are assigned to teachers, who must work hard for the good of the fatherland and the education of youth. **Conclusions.** The influence of positivism, modernization tendencies, civilizational rhetoric and national-civic ideas on the thoughts and views of the authors of the documents has been revealed. The linguistic style of the essays, which are characterized by a large number of Ukrainianisms, has been characterized. It has been found that the essays are representative historical sources for clarifying the views of at least some of the Galician public school teachers on the war and its consequences, on the possibilities of overcoming negative phenomena through the development of education. The essays make it possible to find out about the level of professional knowledge (including literacy), civic consciousness, and professional experience of the teachers of that time who were destined to survive six years of almost continuous wars: the World War I, the Ukrainian-Polish War, and the Polish-Soviet War. It is emphasized that when analyzing documents, one should take into account their "official" nature, their address to representatives of school authorities, and therefore take into account the motivation of teachers who sought to show their loyalty to the new authorities, to emphatically demonstrate their own civic position.

Keywords: source studies, World War I, Galicia, Dobromyl county, Poland, Ukrainian-Polish border region, education, primary schools, teachers, post-war reconstruction.

Війна і школа: реферати галицьких учителів (1920 р.) про вплив війни на шкільництво й завдання вчительства в умовах післявоєнної відбудови

Микола Галів

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
доктор педагогічних наук, професор (Україна)

e-mail: halivm@yahoo.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID Web of Science: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Василь Ільницький

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: vilnickiy@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Іван Матковський

Південно-східний науковий Інститут у Перемишлі
доктор, науковий працівник (Польща),

e-mail: bojky@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0457-9131>

Анотація

Мета статті – проаналізувати та розкрити джерельну репрезентативність рукописних польськомовних рефератів учителів народних (початкових) шкіл Добромиського повіту, написаних у серпні і жовтні 1920 р. і присвячених проблематиці впливу війни на освіту та виховання молоді й завданням шкільництва у післявоєнну добу. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, науковості, авторської об'єктивності, застосування джерелознавчих методів, зокрема методу внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у тому, що до наукового обігу вперше вводиться публікований документ. При уьому виокремлено три головні ідейно-семантичні компоненти аналізованих документів: 1) війна негативно вплинула на молодь, оскільки призвела до зниження шкільної фреквенції, падіння морального рівня суспільних відносин; 2) в умовах національного і державного відродження Польщі, слід звернути увагу на розбудову шкільництва, поширення освіти, поглиблення морального та національно-патріотичного виховання дітей і молоді; 3) виняткові завдання і обов'язки покладаються на вчительство, яке повинно наполегливо працювати для добра вітчизни і виховання молоді. **Висновки.** Виявлено впливи позитивізму, модернізаційних тенденцій, цивілізаційної риторики та національно-громадянських ідей на міркування й уявлення авторок документів. Охарактеризовано мовну стилістику рефератів, для яких характерна велика кількість українізмів. З'ясовано, що реферати є репрезентативними історичними джерелами для з'ясування поглядів принаймні частини галицьких педагогів народних шкіл на війну, її наслідки, можливості подолання негативних явищ за допомогою розвитку освіти. Вони дають змогу скласти уявлення про фахові знання (зокрема й про грамотність), громадянську свідомість, професійний досвід тогочасним учителів, яким судилося пережити шість років майже безперервних воєн: світової, українсько-польської, польсько-радянської. Наголошено, що при аналізі документів слід брати до уваги їх «офіційний» характер, адресованість представникам шкільних властей, а відтак враховувати й мотивацію учителів щодо засвідчення своєї лояльності до нових властей, акцентовану демонстрацію власної громадянської позиції.

Ключові слова: джерелознавство, Перша світова війна, Галичина, Добромиський повіт, Польща, українсько-польське пограниччя, освіта, народні школи, вчителі, післявоєнна відбудова.

The problem statement. Historical source studies have been and remain a dynamic scholarly discipline due to the continual introduction of new sources – primarily written ones – into academic circulation, which shed light on various aspects of the past. Many historical sources are of personal origin and contain information about the authors' views on different aspects of social life, including issues of education. Of particular importance to such branches of historical science as social history,

the history of mentalities, and the history of education are the narratives of practicing educators: teachers, tutors, and mentors. These narratives reflect their worldview, professional knowledge, pedagogical and social experience, and ways of interpreting the past. While working with archival materials, we managed to discover a series of essays written in 1920 by teachers of elementary (people's) schools in the Dobromyl County of the Western Ukrainian People's Republic (WUPR), which at that time was under Polish control and threatened by Bolshevik occupation. These essays addressed the impact of war on education and youth upbringing, as well as the tasks facing schooling in the postwar period. Undoubtedly, these historical sources require analysis and inclusion in academic discourse. The relevance of this topic is further heightened by current social demands for scholarly research into the role of education as a key factor in Ukraine's postwar reconstruction.

Review of recent publications and sources. The history of schooling in Galicia in the late 19th and early 20th centuries is represented by hundreds of scholarly and popular-scientific works by both Ukrainian and foreign researchers. Among them, we would like to highlight the studies by Anna Varanitsia (Varanytsia, 2018), Mykola Haliv (Haliv, 2008; Haliv, 2011a; Haliv, 2011b; Haliv, 2017), Vasyl Ilnytskyi (Haliv, Ilnytskyi, 2019; Haliv, Ilnytskyi, 2023), Taras Batiuk (Haliv, Batiuk, 2013), Nataliia Mysak (Mysak, 2005), Oksana Ruda (Ruda, 2019), Viktoriia Stynska (Stynska, 2007), Józef Świeboda (Świeboda, 1995), Bohdan Stuparyk (Stuparyk, 1994), Janina Ulatowska-Urbaniak (Ulatowska-Urbaniak, 1987), Ihor Chava (Haliv, Chava, 2016), Lesia Khomych (Haliv, Khomych, 2017), and Mariia Chepil (Chepil, 2005). Source studies related to this topic are explored in the works of N. Kosheleva (Kosheleva, 1999), Barbara Łuczyńska (Łuczyńska, 2014), and the joint research of Mykola Haliv and Olena Nevmerzhytska (Haliv, Nevmerzhytska, 2018). The publication of several general pedagogical and methodological essays written by Galician teachers in 1920 was initiated by M. Haliv (Haliv, 2023).

The analyzed handwritten documents are stored at the Central State Historical Archives of Ukraine (CSHAU) in Lviv: Fund 178 "Regional School Council, Lviv." Inventory 1. File 6150 "Teachers' Essays on Student Upbringing Methods." This file contains 79 handwritten essays on a wide range of topics – from "the tasks of the people's school" to "methods of teaching writing." These essays were written in Polish by teachers of elementary (people's) schools in the Przemyśl and Dobromyl counties between July and December 1920. During this time, district teachers' conferences were being held, and in preparation for these events, the teachers wrote "elaborates" on pedagogical topics.

It is important to note that from May to October 1920, the Polish-Soviet War was ongoing, during which parts of Eastern Galicia were occupied by Bolshevik forces. Despite these circumstances, the revival of the Polish state continued; local and district school councils were active, schools remained operational, and some district school inspectors showed initiative in enhancing teachers' professional qualifications by organizing district pedagogical conferences (Haliv, 2023, p. 13).

The purpose of this article is to analyze and reveal the source representativeness of the handwritten Polish-language essays authored by teachers of elementary (people's) schools in the Dobromyl County in August and October 1920. These essays are dedicated to examining the impact of war on education and youth upbringing, as well as to outlining the tasks of schooling in the postwar period.

The results of the research. The published documents focus on the impact of the First World War on schools – primarily on teachers, students, and the cultural and educational level of the population. The first essay is titled "The Influence and Consequences of the War on the Customs and Discipline of School Youth" ("Wpływ i skutki wojny na obyczajność i karność młodzieży szkolnej") (CSHAU, fols. 93–94v). The second is "The Influence and Consequences of the War on the School (Decline in Attendance and Measures for Its Improvement)" ("Wpływ i skutki wojny na szkołę (Upadek frekwencji i środki zaradcze)") (CSHAU, fols. 123–125v). The third is "The Impact of the War on the School and a View of Our Future" ("Wpływ wojny na szkołę i rzut oka na przyszłość naszą") (CSHAU, fols. 233–236).

Unfortunately, little is known about the authors of these historical and pedagogical sources. The author of the first essay, written on August 1, 1920, was Emilja Krwawiczówna, a teacher at a one-class elementary school in the village of Stebnyk, Dobromyl County (currently part of the village of Krościenko in the Ustrzyki Dolne commune, Bieszczady County, Subcarpathian Voivodeship, Poland). It is known that she was born in 1888 and began her teaching career on November 1, 1907. She belonged to the Roman Catholic rite and was of Polish nationality (Lehnert, 1924, p. 8). Initially, she worked as a substitute teacher, replacing regular staff during their absence. For instance, in 1909–1910, she temporarily taught at the one-class school in the village of Jawirnyk Ruskyi (Szematyzm, 1909, p. 626; Szematyzm, 1910, p. 626), and in 1911–1912, she substituted at the one-class school in the village of Limna, Dobromyl County (Szematyzm, 1911, p. 667; Szematyzm, 1912, p. 665). On the eve of the First World War, E. Krwawicz held a non-permanent teaching position at one-class schools with a two-year curriculum in the villages of Arlamiv and Tarnava, also in the Dobromyl region

(Szematyzm, 1913, p. 729; Szematyzm, 1914, p. 740). The circumstances under which she transferred to the school in Stebnyk remain unknown, but her stay there was brief. By 1924, she was already working as a teacher at the elementary school in the village of Kvashenyna. At that time, E. Krwawicz had passed the qualification examination and held a permanent position, although she remained unmarried (Lehnert, 1924, p. 8).

The author of the second essay, also dated August 1, 1920, was Maria Melnykówna, a teacher at the one-class elementary school in the village of Nanowe, Dobromyl County (a settlement that no longer exists today). In 1914, M. Melnyk held a provisional (temporary) teaching position at this school (Szematyzm, 1914, p. 740). It is worth noting that prior to this, there was no state school in Nanowe, even though the village had twice the population of the previously mentioned village of Stebnyk: according to the census, 635 people lived in the former and 312 in the latter (Skorowidz, 1924, p. 9). Unfortunately, M. Melnyk's name does not appear in the "List of Public School Teachers..." compiled by Seweryn Lehnert and published in 1924. It is possible that by that time she was no longer working in the schools of Dobromyl County –especially since the school in Nanowe had also ceased to exist.

The third "elaborat", dated October 15, 1920, was written by Eufrozyna Uziejowa (maiden name is Dobrzańska), a teacher at the two-class school in the village of Sivchyna, Dobromyl County (today the village of Sufczyzna, located in the Bircza commune, Przemyśl County, Subcarpathian Voivodeship, Poland). It is known that she was born in 1889, began her teaching career on September 1, 1911, was Polish and Roman Catholic (Lehnert, 1924, p. 9). It is assumed that she initially worked as a temporary teacher in the schools of the villages of Wójtowa and Wołowa in Gorlice County (Szematyzm, 1912, p. 673; Szematyzm, 1913, p. 738). On the eve of the World War I, Eufrozyna Dobrzańska was serving as a provisional teacher at the school in Sivchyna, where the headmaster was Władysław Uziej (Szematyzm, 1914, p. 740). It appears that the two married soon thereafter. By 1924, E. Uziej was still working at the same school, now holding a permanent position, having passed the qualifying examination (Lehnert, 1924, p. 9).

The analyzed documents set out the views of teachers on the consequences of wartime hardships and the defining tasks of teaching and school, aimed at eliminating the social and educational shortcomings caused by the war. All three authors focused on the following aspects: 1) the war negatively affected young people, as it led to a decrease in school attendance and a decline in the moral level of social relations; 2) in the conditions of the national and state revival of Poland, attention should be paid to the development of schooling, the spread of education, and the deepening of the moral and national-patriotic education of children and youth; 3) exceptional tasks and responsibilities are assigned to teaching, which must work hard for the good of the fatherland and the education of youth.

The authors of the essays emphasized the negative impact of the mobilization of fathers and teachers into the military, which deprived children of both care and education and forced mothers to focus more on securing the family's material survival than on raising their children. At the same time, in her elaborat, M. Melnyk noted the merits of "heroic mothers" (as she termed them), who, despite the hardships of war, still managed to devote proper attention to their children's upbringing (CSHAU, fol. 123). All the authors mentioned the involvement of children in household labor and described the harmful moral influence on them caused by witnessing acts of violence, looting, and rape committed by enemy troops against the local population. They highlighted the resulting homelessness, criminal behavior, and moral decline among children and adolescents. In the works of M. Melnyk and E. Uziej, there were also references to the youth's excessive interest in sexual matters and instances of prostitution among girls.

Unfortunately, the essays provide rather generalized descriptions of the state of schooling under wartime conditions. "In many schools, no instruction took place. Numerous school buildings were destroyed or burned down. Where a building existed, there were no teachers – and vice versa. In many schools, evacuated or retired teachers worked only temporarily, which had a negative impact on education, as such teachers, unfamiliar with local conditions, could not – and often did not try to – ensure good attendance," wrote M. Melnyk (CSHAU, fol. 123v). E. Uziej offered a more detailed account of the destruction of schools, blaming not only enemy forces but also local residents who succumbed to destructive tendencies amid widespread anarchy. She noted that in 1914, local inhabitants – including many pupils – took advantage of the Russian invasion to loot the school and teachers' homes. According to her, similar events took place in many other areas under enemy occupation (CSHAU, fol. 233v). It is likely that Uziej was recounting her own experience, suggesting that her home in the village of Sivchyna was plundered by local peasants.

A manifestation of professional solidarity was the authors' attention to the challenges faced by teachers. For instance, E. Uziej criticized the widespread mobilization of educators: "Finally, it is worth mentioning the mobilization of a significant portion of teachers, which in the early years of the war, during the Austrian era, amounted to a systematic roundup of teachers and the intelligentsia in general, to the point where special teacher units were formed and sent into the field to rescue the

declining "Vaterland", while many schools were left without teachers or replaced by random workers" (CSHAU, fol. 234). While the claim of a systematic mobilization and the creation of special military units composed of teachers likely reflects hearsay rather than documented policy, it vividly illustrates the Galician educators' critical stance toward the Austrian Empire's militaristic policies during the World War I.

An important and textually rich component of the published documents is the authors' reflections on the role of schools and teachers in educating and nurturing the younger generation. The educators' musings are imbued with a sense of patriotic enthusiasm, tied to the establishment of the Polish state and the hope for a peaceful and bright future. Their essays include statements about fostering in youth a "sense of national unity," "rational patriotism," "love for the homeland," and "national self-awareness." Teacher E. Krwawicz explicitly viewed the pupil as a member of the nation and strongly promoted the ideal of serving the newly formed state: "Youth must... see that the best way to serve Poland is through conscientious fulfillment of one's duties, through diligent learning and work..." (CSHAU, fol. 93v), she wrote. Notably, the essay by Mariia Melnyk, an ethnic Ukrainian, stands apart in this regard: she made no mention of Poland or Polish nationality. Nevertheless, she did acknowledge the efforts of Polish authorities in the 1919/1920 academic year, noting their commitment to improving the school system and achieving some success (CSHAU, fols. 124v–125). However, such nonconformity appears to have been a measured display of loyalty from a Ukrainian teacher operating under Polish administration.

Mariia Melnyk's essay was notably constructive, as it not only highlighted a wide range of problems – including low school attendance in rural areas and widespread illiteracy – but also offered several specific recommendations for their resolution. In particular, the author emphasized the need to improve rural children's and their parents' access to notebooks and school textbooks. To this end, she proposed the creation of agricultural clubs in villages, which would help build up reserves of books and school supplies. To enhance teachers' professional competencies, Melnyk urged the authorities to organize educational courses and publish pedagogical literature. She advocated for the reform of outdated curricula, lesson plans, and textbooks. The teacher also suggested establishing assistance for impoverished families who could not afford to educate their children. Specifically, she recommended using fines collected for school truancy ("grzywny") to purchase books and clothing for the poorest pupils. Melnyk believed teachers should be tasked with delivering public lectures in rural communities to encourage parents to send their children to school regularly and support underprivileged students. Overall, her remarks can be interpreted as a call for the authorities to enforce compulsory education more effectively.

The longest of the essays, authored by Ye. Uziej, stands out from the others due to its apparent analytical approach, shaped by her effort to identify and record both the negative and positive impacts of the war. While she devoted significant attention to its destructive consequences, the author also highlighted what she saw as important positive outcomes. Most notably, she discussed the broadening of worldviews and the deepening of the local population's knowledge of the customs, traditions, and economic achievements of Western countries. According to the teacher, the experience of discovering "Western culture" was gained not only by "our soldiers," but also by parents and children who, due to wartime circumstances, sought refuge in Western countries, visited America, or entered into "direct contact and daily life with the West." Additionally, the local population had the opportunity to see with their own eyes the armies of various nations passing through the Galician territories, and thus came to know "the military apparatus and technology," among other things. In Uziej's view, all of this helped foster an understanding among locals of the importance of education, and as a result, they would now be much more inclined to invest in their children's schooling (CSHAU, fol. 234v–235). Essentially, the teacher was discussing the globalization influences on the local population, viewing modernizing trends and shifts in public consciousness – affecting a still largely traditional Galician society of the early 20th century – in a positive light. Moreover, her reflections reveal a civilizational perspective on contemporary history, within which the incorporation of the Ukrainian-Polish borderland's local world into "Western culture," into the West as a civilizational reality, was seen as a natural and legitimate development.

Unfortunately, the analyzed documents do not allow for a comprehensive characterization of the professional education and pedagogical culture of their female authors. While the essays contain numerous theses that reveal the authors' understanding of the school's and teacher's educational roles, they provide little insight into their actual teaching practices or methods of working with children. Only in the case of E. Krwawicz's essay can certain conclusions be drawn regarding her pedagogical views. This teacher was critical of excessively free behavior among children and disapproved of students' noisiness and restlessness. She found it inappropriate when young people "on their way to school or in school shout and make noise, running around unruly." In her view, such behavior indicated a lack of "karność" – a term signifying discipline – which, along with conscientiousness, she considered essential to instill above all else (CSHAU, fol. 94). "Example, habituation, and instruction

should stimulate the pupil to always act in accordance with moral rules and principles,” Krwawicz emphasized (CSHAU, fol. 94v). Overall, such views reflect a certain degree of pedagogical conservatism and suggest either a rejection of or unfamiliarity with the ideas of progressive education, which were gradually gaining popularity during that period.

Let us also note the language style of the essays, which were characterized by a significant number of Ukrainianisms. This should come as no surprise, as the authors of these narratives were shaped as individuals and worked in the Ukrainian-Polish borderland. A particularly high number of Ukrainian words (for example, “oderzhala” [received], “znivechyla” [ruined], “khrest” [cross]), as well as sentence constructions following Ukrainian syntax, are especially noticeable in M. Melnyk’s essay. The first two essays also feature literary metaphors, such as “the storm destroys the good fruits on fertile soil” or “world storm.” In E. Krwawicz’s text, a notable element is her emphasis on the need for scientific research into the impact of war on youth and society as a whole. The author expresses confidence that this issue could be thoroughly examined in the future “on the basis of comprehensive statistical material” (CSHAU, fol. 93). Here, we see a reflection of the teacher’s positivist understanding of scientific methodology, as it was under the influence of positivism that the belief in the appropriateness – and sometimes even the exclusivity – of applying statistical research methods became widespread.

Conclusions. Thus, the aforementioned essays by teachers from 1920 can be regarded as sufficiently representative historical sources for understanding the views of at least some primary school educators on the war and its consequences, as well as on the possibilities of overcoming negative phenomena through the development of education. They allow us to form an impression of the professional knowledge (including literacy), civic awareness, and professional experience of teachers of that era – individuals who had lived through six years of nearly uninterrupted warfare: the World War, the Ukrainian-Polish war, and the Polish-Soviet war. Of course, in analyzing these documents, one must take into account their “official” nature, their intended audience – school authorities – and, consequently, the motivation of teachers to demonstrate loyalty to the new regime and to emphasize their civic stance.

The documents are published in their original language (Polish), preserving the authors’ style, vocabulary, and grammar, while also adhering to essential archiving and editorial standards. Only in a few cases were grammatical corrections made in order to avoid ambiguous or incorrect interpretations or translations of the text.

Funding. The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Document 1

Wpływ i skutki wojny na obyczajność i karność młodzieży szkolnej

Przeszły lata huraganu wojennego przez nasze ziemie. O skutkach jakie wypadki wojenne spowodowały w życiu młodzieży szkolnej, pojawiły się dość liczne głosy, a z pewnością wyniki tych dyskusji opracowane zostaną w niedalekiej przyszłości na podstawie wyczerpującego materiału statystycznego i wtedy dopiero będzie można ocenić jakim wpływom podlegała nasza młodzież.

Wojna wpłynęła u szczególności na rozluźnienie obyczajów wśród młodzieży. Jak burza niszczy na dobrej glebie piękne plony, tak wojna wypłeniła z serc młodzieży zasady moralności i karności, czyniąc straszne spustoszenie wśród dzieci będących w stadium rozwoju umysłowego.

Wojna zabrała ojców rodzin i wychowawców dzieci do wojska. Nieszczęśliwe matki, pracując nad siły, nie nie były w stanie zwrócić mogły należytej uwagi na wychowanie dzieci. Troska życia codziennego w warunkach niezmiernie trudnej egzystencji ujemnie wpływały na utrzymanie równowagi umysłowej, moralnej i estetycznej, wywołała też u poszczególnych jednostek w znacznej mierze powodowały znaczny stopień przygnębienie, graniczące niejednokrotnie z objawem apatii u wychowawców. Nic też dziwnego iż widzimy coraz więcej małoletnich zdemoralizowanych przestępców.

Jakkolwiek nauczycielstwo, będąc odłamem społeczeństwa, mimowoli ulegać musi wpływom zewnętrznym, przystosowując się do obecnych warunków społecznych, jest także przygnębiene, musi jednak całem zapa[...] i poświęceniam z hartem ducha uczynić zadość potrzebom chwili obecnej.

Rozpoczynamy pracę nad działwa w wolnej, niepodległej Ojczyźnie z tym przekonaniem, że praca nad młodzieżą jest naszym obowiązkiem, od którego spełnienia żadnemu z nas uchylić się nie wolno. W chwili obecnej praca ta musi pojsć o wiele dalej niż dawniej, musi objąć wszystkie drogi, zapomoca których trafić można do duszy dziecka. Każdy z nas musi ustawicznie o tem pamiętać, że wychowuje i kształci cząstkę narodu, którego każda jednostka ma wielką wartość. Młodzieży nie wolno pozostawiać samej sobie, ale starać się usilnie, aby nie dać zmarniać wy[sz]kolcić się, lecz owszem skierować ją na pożyteczne pole pracy i wychowywać na zdrową moralnie jednostkę i na pożytek dla

.....
całości narodu. Pod tem względem w mieście chy na wsi jest pracy podostatkiem. Pragnąc, by szkoła polska czyniła zadość potrzebom polskiego społeczeństwa, musimy przez budzenia poczucia jedności narodowej, rozwijania rozumnego patriotyzmu i zamiłowania do pracy, pamiętać o tem, że najbardziej ćwiczyć mamy młodzież w tym kierunku, w którym widzimy największe braki, a bez czego pomysłny rozwój duchowy młodzieży obejść się nie może. Doświadczenie uczy nas w dzisiejszych czasach, że brak dziatwie przedewszystkim sumiennosci i karności.

Jeżeli każda szkoła pracować musi nad rozwinięciem tych zalet, to polska szkoła obowiązana jest do tej pracy nad polskim dzieckiem dziesięć[io]krotnie więcej. Karność i sumiennosc, to podwaliny życia obywatelskiego, a w dzieciństwie należy je wpajać, rozwijać i szczególniejszą troską otaczać. Młodzież powinna nie tylko wiedzieć, że najlepiej służy Polsce ten, kto najsumienniej spełnia swe obowiązki, kto sumiennie nauczył się pracować, ale sama siebie pod tym względem szczerze ocenić i poznać jak wiele pracyłożyć potrzeba aby sumiennosc ta nie była tylko frazesem. Sumienną pracę i ścięlosć w spełnianiu swych zadań musi być w polskiej szkole traktowana nie tylko jako obowiązek pedagogiczny i czynnik umoralizujący, lecz nierównie więcej jako pierwszorędny obowiązek narodowy.

Ściśle z sumiennoscia łączy się sprawa karnosci. W interesie nietylko szkoły, ale i całego społeczeństwa polskiego leży, by młodzież szkolna była karna. Lepsza i trwalsza przyszlosć należeć będzie do nas o tyle, o ile nauczmy się karnosci, tego ugruntowania pracy społecznej i narodowej, które wypływa z głębokiego przekonania, że nie mogą wszyscy przewodzić, że społeczeństwie należycie zorganizowanem, obok tych, którzy rozkazują, muszą być tacy, którzy słuchają. Wspólna praca może nas tylko do celu doprowadzić, wspólna zaś praca bez karnosci jest czemś nierealnem.

Szkoła powinna pracować w tym kierunku, ażeby karnosc szkolna wywierała swój wpływ nie tylko w szkole, ale także oddziaływała skutecznie i poza szkoła.

Tam gdzie dziatwa na drodze do szkoły lub ze szkoły idzie z krzykiem i hałasem, biega swawolnie, rzucalją kamieniami, bije się z towarzyszami, lekceważy starszych lub zaczepia przechodców, tam na pewno twierdzić można iż karnosc szkolna jest tylko pozorna. Na cóż bowiem przyda się uczniowi teoretyczne moralizowanie i przyłączenie przeróżnych prawideł, jeżeli one sięgają tylko do progów szkolnych. Pamiętać bowiem należy, że nie ten uczeń jest karny, który ty[ł]ko tam gdzie sięga oko nauczyciela zachowuje się odpowiednio, lecz ten, który także wtedy dobrze postępuje, gdy na niego nikt nie patrzy. Jeżeli dziatwa, mimo upomnień nauczyciela, różnych dopuszcza się wykroczeń, wdedy byłoby słabością i lekieważeniem wielkiem, gdyby nauczyciel nie domagał się ściśle wypełnienia nakazów i zakazów, nie dążył do stosowania się do poleceń przez siebie wydanych.

Przykład, przyzwyczajanie i nauka powinny wychowanka wdrażać do tego, ażeby zawsze postępował i dziłał według moralnych prawideł i zasad.

W interesie więc dobra ogółu i ugruntowania naszej przyszlosći narodowej szkoła polska musi się przyczynić do wychowania ludności rozumiejącej polską jedność narodową, młodzieży karnej i sumiennej, uzdolnionej do zasilania narodu karnymi zastępami sumiennych pracowników na wszystkich polach życia publicznego.

W Stebniku dnia 1 sierpnia 1920 r.

Emilja Krwawiczówna
naucz[ycielka] w Stebniku

CSHAU, f. 178, op. 1, spr. 6150, vol. 93-94v.

Document 2

**Wpływ i skutki wojny na szkołę.
(Upadek frekwencji i środki zaradcze)**

Burza światowa, która rozpoczęła w r. 1914, nie zostawiła żadnej instytucji bez wpływu, nie ominęła oczywiście i szkoły. Szkoła oderrzała nie mniej boleśniej ujemny wpływ tej srogiej wojny wogóle, a w szczególności ucierpiała obyczajowość, frekwencja i karnosc. Kraj nasz na którego tereni prawie ciągle się toczyły walki, który widział armie prawie całego świata, na polu szkolnictwa i wychowania został prawie gruzy.

Już w pierwszych dniach wojny zabrano ojców rodzim i nauczycieli do wojska. Młodzież straciła wychowawców, pozostała bez opieki ojców, na głowie nieszczęśliwych matek, którzy bez pomocy mężów musiały żywić i utrzymywać dzieci. Oczywiście mogą nam imponować matki bohaterki, które pozostały same, spełnia obowiązki swoje i ojców – jednak na wychowanie swoich dzieci, ze względu na nadmiar zajęć, nie zwracają należytej uwagi. Działwa, chociaż nieletnia i pod względem fizycznym nierozwinięta, musiała pomagać w pracy w polu. Poraz pierwszej widzimy 10–11 letnich kosarey,

młocków, oraczy i t.p. Młodzież wykonując roboty starszych, nie mogła uczęszczać do szkoły, ulegała łatwo złym nawyczkom i błędom.

Bardzo demoralizująco na młodzież oddziałał premarcz i odwrót wojsk różnych krajów, bo ta była naocznym świadkiem ich rabunków, gwałtów, a czasami i morderstw. Jest to czas, w którym bezprawie zastępuje prawo, nienawiść – miłość, w którym wszystkie zwierzące instynkty wychoda na wierzch; czas w którym intrygi i oszustwa rozwijają się do niemożliwych rozmiarów; jednym słowem niszczą się wszystkie zasady moralności, prowadzi się konsekwentnie dzieło zniszczenia. Wszystko to wywiera na dzieci straszny wpływ, widzimy coraz częściej młodocianych brodnarzy. Brak chleba prowadzi nieletni dziewczęta w najwyższej demoralizujące stosunki. Chłopcy zaś kształcą się z nadzwyczajnym skutkiem w kradzieży. Dezercja żołnierzy wpływa również niekorzystnie na działalność szkolną, daje się odczuć szczególnie w frekwencji uczącej się młodzieży.

Władze austriackie nie troszczyły się o oświatę, wojna nałożyła na nie inne obowiązki, musiano głównie pracować dla niej. W wielu szkołach naukę się nie odbywała. Mnóstwo budynków szkolnych poniższono i popalono. Gdzie był budynek, nie było nauczycieli i przeciwnie. W bardzo wielu szkołach uczyli nauczycieli ewakuowani, lub też emeryci, tylko w zastępstwie, co wpłynęło złe na naukę, gdyż taki pedagog nieznając miejscowych stosunków, nie mógł i zwykle nie starał się o utrzymanie dobrej frekwencji. Wiele powiatów było bez inspektorów, lub jeden inspektor na dwa okręgi, lub też inspektor emeryt niezdolny do pracy. Wizytacja takiego inspektora wywierała niekorzystny wpływ i zniechęcała młodzież jak i nauczyciela do dalszej pracy. W szkołach, gdzie nauka rozpoczęła, trwała zwykle niedługo, bo nie było komu postarać się o opał i inne wymogi szkolne. Niemniej epidemii, te nieodłączne towarzyszyki wojny, osobliwe ospa, tyfus i szkarlatyna, wpłynęły ujemnie na wychowanie młodzieży – zamykano szkoły na kilka miesięcy, a działalność odwykała w tym czasie od nauki; dzieła, zapominając to, czego się już nauczyła. Treba było dużo trudu, aby ją znowu włożyć do regularnego uczęszczania i pracy w szkole.

Przed wojną w ostatnich latach, mało oświecona ludność wiejska zaprzestała już tłumaczyć sobie, że nauka niepotrzebna, że to pański wymysł, że można bez niej się obojętne, można żyć wygodnie, było tylko być sprytnym. Wojna zniweczyła ich zapatrywania na tę sprawę jednym zamachem i znowu spotykamy się często z ich dawnymi konserwatywnymi pojęciami. I ta lecz przyczyna czy nie najważniejsza słabej frekwencji.

Widzimy, że wojna nie oszczędziła szkół, podcięła osobliwe z frekwencją, doszło do tego, że gdzie przed wojną pracowało kilka nauczycieli, teraz wystarczy jeden, bo dzieci nie uczęszczają do szkoły. Powody upadku są bardzo różne – prócz wspomnianych są jeszcze inne. Rodzice twierdzą, iż nie ma butów, ubrania, książek, zeszytów, dzieci muszą pracować w polu, bo w przeciwnym razie nie byłoby co jeść i t. d. Braki te grały ważną rolę, ale nie główną i nie dla wszystkich, bo jeżeli matki pobierały wysokie zasiłki, mogły chociaż drogo postarać się o [o]dzież i ubranie dla swych dzieci. Brak robotnika można było zastąpić częściowo tylko dziećmi starszymi, ale nigdy wszystkimi. Brak i drożyzna książek i preborów szkolnych również nie sprzyjały dobrej frekwencji. Ileż to dzieci z powodu braku zeszytów i książek opuszcza naukę i zaprzestaje chodzić zupełnie do szkoły. Gdyby dzieci mogły łatwo nabywać książki i przybory, to ich rodzice nie traciliby czasu na chodzenie od miasta do miasta, od sklepu do sklepu, a frekwencja naturalnie byłaby lepsza. Zakładanie kolek rolniczych po wsiach, któreby miały na składzie książki i przebory szkolne, usunęłyby te trudności. W tym względzie powinien nauczyciel również pracować.

Nie mniej ważną przyczyną słabej frekwencji jest nauczyciel, jego postępowanie z dziećmi. Gdy nauczyciel źle uczy, gdy nie potrafi uprzyjemnić dzieciom czas w szkole, działalność zainteresować, pozyskać miłość i przywiązanie, gdy jest za surowy w postępowaniu, gdy rodzicom dzieci nie wykaże pożytku z nauki, wtedy młodzież uczęszcza do szkoły niechętnie i nieregularnie. Obecny ustrój szkolny nie ma siły przyciągania dzieci do szkoły. Plany i podręczniki są przestarzałe, konieczne trzeba je zmienić. Ogół nauczycielstwa w czasie wojny zaniedbany, pod względem fachowym niewykształcony. Prawie wszystkie biblioteki zniszczone, ruch wydawniczy z powodu braku papieru i drożyzny prawie nie istnieje, a więc na czym ma się kształcić nauczyciel? Uwzględnić trzeba pobyt na wsi, wogóle i czas, w którym żyjemy, gdzie silne wypadki dziejowe odrywają prawie każdego od jego zajęć. Szkolne władze powinny dążyć usilnie do podniesienia stanu nauczycielskiego przez odpowiednie kursy i wydawanie różnych pedagogicznych dzieł.

Widzimy ogólny upadek kultury; żądza zdobycia majątku, upadek powagi władz, nieposzanowanie prawa, drożyzna, to nie mniej ujemnie wpływa na stanowisko nauczyciela.

Stan teraźniejszy jest groźny i niebezpieczny, bo wiele rzeczy dzieje się które zupełnie od nas nie zależą, którym przeciwdziałać nie jesteśmy w stanie. Jednym z najważniejszych zadań nauczyciela, a najbardziej trudnym do wykonania jest podniesienie frekwencji, a tem samem moralności młodzieży. Upadek frekwencji trwał przez cały czas wojny. W ostatnim roku spostrzeżono krytyczny stan, władze starały się usilnie o podniesieniu szkolnictwa i to ze skutkiem, tak, że rok szkolny 1919/20 należy uważać jako przełomowy na drodze ku lepszemu.

.....

Aby cel w tym kierunku osiągnąć powinniśmy przestrzegać ściśle przymusu szkolnego. Jednak tylko w tych szkołach można przymusu ściśle zastosować, gdzie jest odpowiedni lokal szkolny i odpowiednia ilość sił nauczycielskich. Aby wykonanie przymusu szkolnego odniosło pożądany skutek, musi być wykonywany rychło i sprawnie. W tem dążeniy mogą wiele pomódz władzy wykonawcze, którzy dotychczas bardzo niedołężnie te sprawy traktowały. Nałożona, a niesciągnięta grywna, to wróg frekwencji, to podkopywanie powagi i znaczenia nauczyciela. W wykazach jednak nie wolno nauczycielowi pobłażać tym, którzy bez uzasadnionej przyczyny uchylają się od posyłania dzieci do szkoły. Należy uwzględnić biednych, pozostających bez środków do życia. Można by częściowo do pomódz i ułatwić wspomnianym rodzinom kształcenie swych dzieci, a mianowicie: grzywny użyć na zakupno przyborów, książek oraz odzienia i rozdzielić pomiędzy młodzież szkolna biedniejsza, co zachęciłoby ich do uczęszczania do szkoły i do pilności w nauce. Nauczyciel powinien zachęcać przy każdej sposobności, lub odczytami co niedzielę i święta, mieszkańców swej wioski do należytego posyłania dzieci do szkoły, jak i również, aby składkami między sobą wspierali uboższych i w ten sposób umożliwiali kształcenie biedniejszej dziatwy.

Analfabetyzm wzmacnia się i potężnieje, a owoce jego są straszne. Musimy więc wszystkimi siłami mu przeciwdziałać. Bez wątpienia, że koniec wojny położyłby kres[t] tym grzechom i ułatwiłby pracę nauczyciela. Jednak nie możemy z założonymi rękami bezradnie patrzeć na zagładę naszej dziatwy. Wiele braków i niedomagań obecnego szkolnictwa trzeba jak najrychlej usunąć! Potrzeba zatem, aby nauczycielstwo wspólnie obmyśliło środki zaradcze i wskazówki, wedle których byłoby najkorzystniej postępować; a przytem nie żałować swoich sił i trudów!

Nanowa 1 sierpnia 1920 r.
Maria Melnykówna
nauczycielka

CSHAU, f. 178, op. 1, spr. 6150, vol. 123-125zb.

Document 3

Wpływ wojny na szkole i rzut oka na przyszłość nasza

Kilkuletnia wojna niosąca za sobą śmierć milionom ludzi, zniszczenie i zagładę setkom miast i siedzibom ludzkim, niedzę materialną i moralną ludzkości, przeganiająca ją jak w trzodę z miejsca na miejsce, pozostawiła na każdym niemal kroku swoje ślady. Kraj nasz, będący od samego początku do dzisiejszej chwili terenem walki, przyniósł i ponosi w dalszym ciągu olbrzymie ofiary, tak że trudno o człowieka, który by tu nie miał coś poważniejszego do powiedzenia, trudno o skrawek ziemi, któryby nie był świadkiem strasznych chwil. Podobnie jak każda gałąź pracy i dorobku naszego odczuło i szkolnictwo nasze niemająco wpływ i następstwa wojny, tak ujemne jak dodatnie.

Przy rozważaniu nad tymi czynnikami dochodzimy do przekonania, że stosunki panujące w zakresie wychowania ulegnę skutkiem wojny i wynikłych stąd zmian politycznych, niemamale zasadniczym zmianom, które szkoła z góry przewidzieć powinna, by z należytą znajomością rzeczy ujęć w swe ręce pracę wychowawczą i skierować ją na odpowiednie tory dla dobra i postępu naszego narodu. Zapoznanie się więc nasze z wpływem wojny i jej dodatniami i ujemnymi stronami uczyni nam niemająco przysługę w przyszłej naszej pracy szkolnej.

Jak wiadomo, wojna każda przynosi demoralizację społeczeństwa, które niewątpliwie udziela się i oddziaływa na młodzież szkolną. Z powodu ciężkich warunków materialnych, znaczna część młodzieży naszej, pozostawiona własnemu losowi bez odpowiedniego nadzoru i opieki, miała większą niż kiedykolwiek sposobność przypatrywania się wyrzdanym scenom, gwałtom, rabunkom i wszelkiego rodzaju nadużyciom, popełnionym przez wojska nieprzyjacielskie. Sądzi też zdeorientowaną ludność miejscową, a niekiedy brała sama w nich udział, czego dowód miałem na własnej szkole. W r. 1914 ludność miejscowa, w której nie brak było podrostków szkolnych, korzystając z inwazji rosyjskiej, zniszczyła i ogołociła szkołę ze wszystkiego, podobnie jak i mieszkani nauczycielstwa miejs[cowego] tak, że zostały tylko gołe ściany z budynku szkolnego. Podobnie dzieło się w wielu innych miejscowościach, pozostających pod Inwazją nieprzyjacielską. Demoralizujące a nawet nieludzkie postępowanie żołnierza z frontu, jednej czy drugiej strony, nie zawsze uszło oka dziatwy szkolnej, z szeregu której nieliczne wprowadzie jednostki wiedzione marną ciekawością do życia polowego lub nędzą wstępowali do służby polowej. Jasnym jest, że żyjący w takich warunkach kilkunastoletniej chłopak poniósł większą szkodę tak pod względem moralnym jak i fizycznym niż przyniósł korzyści, choćby się nawet w polu odznaczył.

Kilku, a w niektórych miejscowościach, kilkunastomiesięczna inwazja nieprzyjacielska pociągnęła za sobą olbrzymie szkody w szkolnictwie naszym. Pomijając fakt, że znaczna część szkół została w tym czasie zniszczona wraz z całym swoim urządzeniem i zasobami szkolnymi, które w dzisiejszych

warunkach nie łatwo będzie można nabyć i uzupełnić, gorszą natomiast i niebezpieczniejsza jest rzecz to, że skutkiem inwazji wielka część młodzieży naszej znalazła się przez pewien czas bez nauki szkolnej, co naturalnie musiało pociągnąć za sobą zdzierzenie obyczajów i rozleniwienie, będące najlepszym gruntem dla rozwoju złych stron duszy młodocianej.

Setki dzieci szkolnych wyrznięte wraz z rodzicami z rodzinnej miejscowości z powodu najścia nieprzyjaciela i ewakuacji znalazło się na obcym gruncie wśród wrogiego czasem żywiołu, pozbawione niekiedy nauki szkolnej.

Gniotąca społeczność coraz bardziej nędza jak również ubóstwo pojedynczych rodzin wskutek utraty ojca na wojnie nie zostały również bez wpływu na szkołę, bo dziecko mogące w innym wypadku kończyć naukę, musiało ją przerwać, zajmując się gospodarką domową lub zarabianiem na własne utrzymanie.

Wkońcu wspomnąć tu należy o mobilizacji znacznej części nauczycieli, którą w pierwszych latach wojny za czasów austriackich dochodziła do planowego wyławiania nauczycieli i wogóle inteligencji, tak że tworzone specjalne oddziały nauczycielskie i wysyłano w pole dla ratowania upadającego "Vaterlandu", podczas gdy równocześnie wiele szkół pozostawało bez nauczycieli lub zastępowano ich dorywczymi siłami.

Wśród tych ustawicznych nieszczęść i apatii, w jaka mimowoli wpadało społeczeństwo nasze, nadszedł rok 1918, – ta chwila preludium naszego narodu. Z pód ociekających krwią gruzów zaborowej Austrii powstał do samodzielnego życia cały szereg narodów, a między nimi i naród polski, po przeszło wiekowej niewoli. Pękły jak bańka mydlana dotychczasowe orientacje społeczeństwa naszego wraz z dotychczasowym systemem pracy dla rzekomej ojczyzny, rozumiano, że czas skończyć z hańbiącym wysługowaniem się dla obcych i zacząć pracować wyłącznie dla siebie i swego narodu. I zmieniło się w jednej chwili oblicze całego narodu: powstał swój sejm, urząd i своя armia – wszystko owiane duchem obywatelskim polskim. Doniosłe te wypadki wpłynęły bez wątpienia na nasze nauczycielstwo. Zrozumiało ono, że jak wszędzie, taki na polu oświaty zaszyły ważne zmiany i że czeka je ciężka, odpowiedzialna, ale wdzięczna praca.

Myślarz o przyszłej naszej pracy, trudno przymknąć oczy na ostatnie lata wojny, w której poza wspomnianymi ujemnymi stronami, kryją się dodatni czynniki, mogące dużo oddziaływać na stan umysłowy i moralny naszego społeczeństwa.

Żołnierz nasz przerzucany w ciągu kilkuletniego pobytu w polu z jednego boju na drugie, współżył z narodami zachodu, poznał obce kraje, zaznajomił się ze zwyczajami, obyczajami i przyrodami własnościami krajów odległych, o których przedtem nie słyszał, widział obce rolnictwo i przemysł, podziwiał może niekiedy wzorowej porządek obejść gospodarskich. Przyzwyczajony do porządku, dyscypliny i czystości, rzeczy tak zaniedbanych w pewnych klasach naszego społeczeństwa, będzie się starał podtrzymać je po powrocie do rodzinnego życia, ułatwiając tem samym pracę nauczycielowi w szkole. Okoliczność ta, że żołnierz nasz pozostawał niekiedy kilka miesięcy i dłużej bez wiadomości o rodzinie z braku umiejętności pisania, zrodziła w nim poszanowanie dla szkoły. Dziś to już daje się zauważyć, że ojciec, który przed wojną nie chciał słyszeć o szkole, chętnie posyła obecnie dziecko do szkoły, zaznaczając niejednokrotnie, że ciężko jest żyć w świecie bez nauki. To samo daje się zauważyć u ludzi przybyłych w ostatnim czasie z Ameryki.

Ludność naszego kraju zaznajomiła się z kulturą zachodu przez zetknięcie się z przechodzącym wojskiem – a więc z ludźmi rozmaitej kultury, następnie zaś z całym aparatem wojskowym i jego techniką.

Cześć społeczeństwa naszego chroniąc się przed inwazją nieprzyjacielską i szukając opieki w zachodnich krajach, weszła w bezpośredni kontakt i życie z zachodem, co bezsprzecznie musiało wpłynąć na oddziaływanie wychowawcze jednostek bezpośrednio, a w chwili powrotu na całość społeczeństwa. Sama jazda tulacza przez kilku dni, przez obce kraje rozszerzyła bardzo horyzont umysłowy dzieci, dając jej pojęcie przestrzeni i czasu, sprawy ważne, a tak trudne w zwykłych warunkach do umysłowania. Przejeżdżając przez obce kraje, widziała bogate miasta i wsi, co wobec tego, że ogół młodzieży naszej rzadko poza obręb swego miasteczka się wychyla, musiało na nią wywrzeć korzystne wrażenia. Sam pobyt między obcymi ludźmi i zapoznanie się z ich językiem, obyczajami i sposobem życia nie przeszedł bez wpływu na młodzież naszą. Znosząc niekiedy głód i zimno – hartowała się, a z tęsknoty za domem rodziła się i potęgowała miłość do domu i kraju rodzinnego. Przykre położenia rodziców odbić się musiało na usposobieniu dzieci, które w tych warunkach przedwcześnie dojrzewały. By ulżyć doli tych młodych tulaczy, pozakładały władze szkolne przy pomocy miejscowych czynników szkole. Niemalą zasługę tu położyło wychodźcze nauczycielstwo, dokładając wszelkich starań i trudów, by młodzież uchronić od bezczynności, gnuśnienia i utraty roku szkolnego.

Wogóle zauważyć tu trzeba, że wspomnienia z uchodźstwa staną się własnością duszy młodzieży i górować będą ponad resztą wrażeń życia jej, a niejednemu nadarza kierunek myśli i uczuć w ciągu całego życia.

Przechodząc po kolei choć w części ważniejsze momenta ostatniego sześćdziesięciolecia i stając w kresu tych strasznych chwil, przychodzi mimowoli na myśl pytanie, jaka przyszłość otwiera się przed nami, jaka czeka nas praca i czy jesteśmy do niej przygotowani?

Czujemy to wszysy, że lepsza nasza przyszłość powoli się zbliża, lecz nie wszysy pamiętamy, że będzie ona taka, jaką ją mieć zachecmy. Od naszego przygotowania, zrozumienia, dobrej woli, ofiar i poświęcenia zależeć będzie, czy dotychczasowa nasza szara dola przejdzie bezpowrotnie do przeszłości, czy przestaniemy być niedołącznym dzieckiem, oglądającym się wciąż na obcych i zależnym od nich.

Uświadomić sobie musimy, że wiele i to bardzo wiele nam brakuje, by dorównać innym szczęśliwszym narodom, które setki lat wyłącznie dla siebie i nad sobą pracowały.

Kraj zniszczony i ogołocony z przemysłu i handle, analfabetyzm znaczny, w każdej dziedzinie masa odlogiem leży, a sił fachowych i odpowiednich funduszy brak; tak dobrze jak uświadomionego rolnika, fachowego rzemieślnika i wykształconego technika. Prawda, jesteśmy w początkach swojej gospodarki, – to też już dziś musimy zacząć pracować nad uzupełnieniem tych ogromnych luk, bez których wobec obecnych warunków światowych, ześlibyśmy znowu po pewnym czasie do rzędu słuzalców. Cały naród musi tu stanąć do pracy. I nauczycielstwo nasze, by być przygotowanym do pracy, jaka go czeka, powinno pogłębić swoje wykształcenie fachowe i ogólne i oddać się zupełnie pracy nad młodem pokoleniem, od którego zależeć będzie najbliższa nasza przyszłość. Mając w cagu swej pracy ustawicznie na oku dodatnie i szkodliwe wpływy i skutki wojny, winno nauczycielstwo czuć nad niedopuszczeniem do szkoły czynników demoralizujących, wykorzeniać kłamstwo i brak poszanowania cudzej własności, przyzwyczajając do porządku, czystości i dokładności. Zaszczepiać w nim czasunek i miłość do kraju rodzinnego i narodu swego przez zaznajomienie z dziejami ojczystymi i opisem kraju rodzinnego. Dziecko nasze powinno wiedzieć, że jest Polakiem, że polskość tę okupili jego ojcowie i bracia ceną własnego życia, a stąd też powinna mu być świętą i drogą, że z tego powodu spada na niego obowiązek wobec ojczyzny t. j. miłość ojczyzny i praca nad sobą już od wczesnej młodości, aby kiedyś w przyszłości mógł się stać pożytecznym członkiem swego narodu.

Nauczycielstwo nasze powinno pamiętać, że jednym z pierwszych jego obowiązków jest praca nad narodowym uświadomieniem młodzieży szkolnej i ludu naszego.

W naturze ludzkiej leży, że nigdy człowiek nie korzy się przed Bogiem tak - jak w nieszczęściu. Wojna była właśnie tym bodźcem do zwrócenia się ludzi więcej niż kiedykolwiek do Boga. Obowiązkiem więc naszym jest podtrzymać ten perwiastek religijny w ludu i młodzieży naszej, by ten stał się podwaliną jej życia w przyszłości.

Złożywszy sobie pewien własny program pracy, poza programem jaki wkłada na niego prosty obowiązek służbowy, winno całe nauczycielstwo stanąć konsekwentnie i wytrwale do pracy, pamiętając, że posiew nasz zejdzie choć odejdziemy daleko i że z ziarn owocnych wyrosnie potężna dająca nam rękomię szczęśliwej przyszłości naszego narodu.

Sufczyzna, dnia 15-go października [1]920 r.
Eufrozyna Uziejowa
st[ala] nauczycielka

CSHAU, f. 178, op. 1, spr. 6150, vol. 233-236.

References:

- Varanytsia, A. O.** (2018). *Uchyteli narodnykh shkil Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Teachers of folk schools of Galicia in the second half of the 19th – early 20th centuries]*. Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Haliv, M.** (2008). Zmist, zasoby ta metody vykhovannia kharakteru osobystosti v Khyrivskomu yezuitskomu konvikti (1886–1939 rr.) [Content, means and methods of educating the character of the individual in the Khyriv Jesuit boarding school (1886–1939)]. *Molodizhna polityka: problemy i perspektyvy: Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Drohobych, 18–19 kvitnia 2008 roku) – Youth policy: problems and prospects: Collection of materials of the V International scientific and practical conference (Drohobych, April 18–19, 2008)*. Drohobych, 252–258 [in Ukrainian].
- Haliv, M.** (2011a). *Narys istorii shkoly sela Litynia (XIX – persha polovyna XX st.)* [A sketch of the history of the school of the village of Litynia (19th – first half of the 20th century)]. Drohobych–Stryi [in Ukrainian].
- Haliv, M.** (2011b). *Materialne zabezpechennia silskoho vchytelstva Halychyny u 1867–1918 rr. (na prykladi Drohobyskoho povitu)* [Material support of rural teachers in Galicia in 1867–1918 (on the example of Drohobych district)]. *Problemy humanitarnykh nauk – Problems of humanities*, 28, 48–64 [in Ukrainian].

- Haliv, M.** (2017). Drohobyska okružna shkilna rada (1878–1914): sklad i diialnist [Drohobych district school council (1878–1914): composition and activities]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych local history collection, XIX–XX*, 272–284 [in Ukrainian].
- Haliv, M.** (2023). Referaty halytskykh uchyteliv pro vykhovannia kharakteru ditei (1920 r.): dzhereloznavcha deskryptsiia [Essays of Galician teachers on the upbringing of children's character (1920): source description]. *Molod i rynok – Youth and Market*, 1 (209), 12–17 [in Ukrainian].
- Haliv, M., Batiuk, T.** (2013). *Istoriia shkoly sela Hai Nyzhni [History of the school of the village of Gai Nyzhni]. Knyha 1: 1816–1939 rr.* Drohobych [in Ukrainian].
- Haliv, M., Khomych, L.** (2017). Etnorelihiinyi konflikt u shkolakh Boryslava 1909–1910 rr.: vytoky i naslidky [Ethno-religious conflict in the schools of Boryslav 1909–1910: origins and consequences]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – Eastern European Historical Bulletin*, 5, 46–55 [in Ukrainian].
- Haliv, M., Chava, I.** (2016). Seredni navchalni zaklady u Drohobychi (1919–1939 rr.) [Secondary educational institutions in Drohobych (1919–1939)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities*, 16, 21–32 [in Ukrainian].
- Kosheliieva, N.** (1999). Ukrainski pedahohichni vydannia yak dzherelo vyvchennia istorii shkilnytstva v Skhidnii Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Ukrainian pedagogical publications as a source for studying the history of schooling in Eastern Galicia in the late 19th – early 20th centuries]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Scientific notebooks of the Faculty of History of the Ivan Franko State University of Lviv*, 2, 85–89 [in Ukrainian].
- Mysak, N.** (2005). Ukrainski narodni vchyteli v Halychyni na rubezhi XIX–XX st.: pravove stanovyshe ta natsionalna dyskryminatsiia (za materialamy periodychnykh vydan) [Ukrainian folk teachers in Galicia at the turn of the 19th–20th centuries: legal status and national discrimination (based on materials from periodicals)]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka – Scientific Notebooks of the Faculty of History of the Ivan Franko National University of Lviv*, 7, 191–200 [in Ukrainian].
- Ruda, O.** (2019). Natsionalno-osvitnia polityka uradiav Polshchi shchodo naselennia Halychyny v 20–30-kh rokakh XX stolittia: realizatsiia ta retseptsii [National Educational Policy of the Polish Governments Regarding the Population of Galicia in the 1920s–1930s: Implementation and Reception]. Lviv [in Ukrainian].
- Stynska, V.** (2007). *Systema shkilnytstva v Halychyni (kinets XIX – pochatok XX st.) [The School System in Galicia (late 19th–early 20th centuries)]*. Ivano-Frankivsk: Hostynets [in Ukrainian].
- Stuparyk, B.** (1994). *Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939 rr.) [Schooling in Galicia (1772–1939)]*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- CSHAU** - Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv], f. 178, op. 1, spr. 6150.
- Chepil, M.** (2005). *Formuvannia natsionalnoi svidomosti uchnivskoi molodi Halychyny (1848–1939 rr.) [Formation of national consciousness of the student youth of Galicia (1848–1939)]*. Navch. posibn. Drohobych [in Ukrainian].
- Haliv, M., Ilnytskyi, V.** (2019). The Industrial School for Jewish Girls, Sambir (1925–1939): A Local Institutional Description. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 1 (23), 119–132 [in English].
- Haliv, M., Ilnytskyi, V.** (2023). Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przyszłości*, 24 (2), 123–139 [in English].
- Haliv, M., Nevmerzhytska, O.** (2018). The Statute of the Industrial School in Drohobych (1888) as a historical source. *Східноєвропейський історичний вісник*, 6, 70–77 [in English].
- Lehnert, S.** (2024). *Spis nauczycieli publicznych szkół powszechnych i państwowych seminarjów nauczycielskich oraz spis szkół w okręgu szkolnym lwowskim obejmującym województwa lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie [List of teachers of public elementary schools and state teacher training colleges and a list of schools in the Lviv school district covering the Lviv, Stanisławów and Ternopil voivodeships]*. Lwów [in Polish].
- Łuczyńska, B.** (2014). Źródła do dziejów szkolnictwa w Galicji w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie – w perspektywie krystalizowania się narodu ukraińskiego [Sources for the history of education in Galicia in the resources of the Central State Historical Archives in Lviv – in the perspective of the crystallization of the Ukrainian nation]. *Rocznik Polsko-Ukraiński – Polish-Ukrainian Rocznik*, XVI, 281–297 [in Polish].
- Skorowidz.** (1924). *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. 13: Województwo Lwowskie / opracowany na podstawie Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30*

-
września 1921 r. i innych źródeł urzędowych [Index of localities of the Republic of Poland. Vol. 13: Lviv Voivodeship / prepared on the basis of the First General Population Census of September 30, 1921 and other official sources]. Warszawa [in Polish].
- Swieboda, J.** (1995). Problemy narodowościowe w szkolnictwie galicyjskim 1772 – 1918 [National problems in Galician education 1772–1918]. *Analecta – Analecta*, 4/2 (8), 97–144 [in Polish].
- Szematyzm.** (1909). *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1909* [The shematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for the year 1909]. Lwow: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa [in Polish].
- Szematyzm.** (1910). *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1910* [The shematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for the year 1910]. Lwow: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa [in Polish].
- Szematyzm.** (1911). *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1911* [The shematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for the year 1911]. Lwow: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa [in Polish].
- Szematyzm.** (1912). *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1912* [The shematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for the year 1912]. Lwow: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa [in Polish].
- Szematyzm.** (1913). *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1913* [The shematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for the year 1913]. Lwow: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa [in Polish].
- Szematyzm.** (1914). *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1914* [The shematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for the year 1914]. Lwow: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa [in Polish].
- Trygub, O., Honchar, M.** (2024). Agricultural Educational Institutions of Steppe Tavriya of the end of the 19th and the Beginning of the 20th Centuries. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 30, 34–49. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299913> [in English].
- Tykhovska, O., Basarab, V.** (2023). Educational Initiatives of Metropolitan Andrey Sheptytskyi as a Crucial Prerequisite for the Ukrainian State Creation (Based on Pastoral Messages). *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 117–127. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281514> [in English].
- Ulatowska-Urbaniak, J.** (1987). Galicja pierwszych lat XX w. jako teren działalności oświatowej [Galicia in the first years of the 20th century as a field of educational activity]. *Studia z dziejów oświaty polskiej XIX–XX wieku – Studies in the history of Polish education in the 19th–20th centuries*. Wrocław, 29–41 [in Polish].
- Vyzdryk, V., Kurylyshyn, K.** (2020). Ukrainian schooling before World War I (based on the “Dilo” magazine). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 17, 112–123. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.17.218182> [in English].

Надійшла до редакції / Received: 02.04.2025

Схвалено до друку / Accepted: 11.05.2025